

Identitáskérdésekről hermeneutikai perspektívában

Olay Csaba: *Regionális és nemzeti identitás. Egy hermeneutikai megközelítés.* L'Harmattan Kiadó, Budapest 2022. 185 oldal

A közelmúltban egy olyan könyv jelent meg, amely a nemzeti identitás kérdését az ez idáig megszokottaktól eltérő módon, hermeneutikai megközelítésben tárgyalja. Feltevődik a kérdés, hogy a hermeneutikai szemlélet és beállítódás tud-e új, produktív szempontokat bevezetni – s ha igen, miben állnak ezek sajátosságai – egy olyan tárgykör vizsgálatába, amelyet inkább a politikai filozófiától a szociálpszichológiáig és az etnokulturális kutatásokig terjedő illetékeségi körökbe sorolnánk.

A könyvének mindjárt az elején Olay Csaba egyértelműen és világosan megfogalmazza azokat a tartalmi és módszertani szempontokat, melyek a nemzeti identitás kérdéskörével kapcsolatos kutatásait vezérlik, s amelyeket újrafogalmazásokkal felerősítve az utolsó oldalakig következetesen érvényesít. Már az első oldalakon leszögezi, hogy „a nemzeti identitás kérdését elsősorban annak az egyénnek a perspektívájából vizsgáljuk, akinek a nemzeti identitásáról szó van”, (12) ugyanis „nemzetről csak a nemzeti közösséget alkotó egyénekből kiindulva beszélhetünk”. (18) Ugyanakkor a nemzeti identitást a kollektív identitás körébe sorolja, hangsúlyozva a nemzet közösségjellegét és a közösségelvű megközelítés szükségességét. A kollektív identitás szféráján belül a nemzeti identitást *kitüntetett* kollektív identitásnak tekinti, melyet

az anyanyelvhez, a közös szokásrendszerekhez, a nemzeti múlt elemeihez való kötődés jellemez, s amely a közvetlenül vagy közvetve átélt közös élmények tapasztalati világaként, egyfajta „élmény- és emlékezet-közösség”-ként ragadható meg. Ezeknek az előfeltevéseknek a mentén körvonalazódik a szerző alapvető szemléleti és módszertani beállítódása. Amennyiben a nemzeti identitás mibenléte az egyén felől tárható fel, kézenfekvőként kínálkozik vizsgálatának a fenomenológiai perspektívája – lehetővé téve a nemzet hagyományos megközelítéseire jellemző „egyén feletti perspektíva” meghaladását az interszubjektivitás irányába –, ami Olaynál hermeneutikai nézőponttal egészül ki, mivel meglátása szerint a közösség és a nemzet szükségképpen rendelkezik egy organikus hermeneutikai komponenssel. E megközelítési módoknak köszönhetően a szerző már a kezdet kezdetétől sikeresen elhárítja a téma tárgyalási mezőjéből az ideológiai beütésekkel fenyegető politikai nézőpontokat – a mondanóját leválasztva a konkrét politikai állásfoglalásokról –, és ugyancsak eredményesen iktathatja ki a személytelen, értelmi- és történeti nézőpontokat is, melyek inkább az antiszubjektivistához állás és az eltárgyasító beszédmód sajátjai, s hajlamosak a nemzetnek az egyéntől eloldott vizsgálatára.

Veress Károly (1953) – filozófus, emeritus professzor, óraadó, BBTE, Kolozsvár, veresskaroly53@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-4-20>

A könyvben felvázolt kutatás alaptézi- se szerint a nemzeti identitás kettős természetű: visszavezethető az implicit regionális identitás és az explicit nemzeti identitás kettősségére. Ez a tézis képezi a csomópontját annak a munkahipotézisnek, amely két irányban bontakoztatódik ki: 1) a nemzeti identitás „magját” a regionális identitás képezi; a regionális identitás az identitásunknak „egy magától értetődően ismert, egyéni létezésünket hordozó rétege”; (75) a valamennyire választható és konstruálható nemzeti identitás „ráépül az adottságszerű regionális identitásra”; (9.) 2) mivel az explicit nemzeti identitás „egy vitatott, narratív szerkezetű, dinamikusan alakuló rétegnek” bizonyul, (75) a szerző fontosnak véli, újító céllal, a narratív szempont bevonását, hasonlóságot tételezve a személyes identitás narratív modellje és a nemzeti identitás közösségi modellje között. Ez a módszertani lépés vezet el a hermeneutikai nyitáshoz.

A munkahipotézis kijelölte kutatási irányoknak megfelelően a könyv gondolatmenete három nagy tömbre tagolódik, melyek mindegyike egy-egy fejezetet alkot. Az első fejezet a nemzeti identitás kollektív jellegét tárgyalja, kitérve az egyéni és kollektív identitás, a közösség és a nemzet fogalomtörténeti dimenzióira. A második fejezetben valósul meg az implicit regionális identitás és az explicit nemzeti identitás rétegeinek a megkülönböztető feltárása és differenciált tárgyalása. Végül a harmadik fejezet a narratív identitás elméleteinek a felvázolása és kritikai vizsgálata mentén eljut az explicit nemzeti identitás narratív szerkezetének a tárgyalásához s az általa motivált hermeneutikai szempont kibontásához és módszertani érvényesítéséhez.

A könyv gondolatmenetébe egy egész sor kérdés szöveződik bele, melyek a szerző szemléleti horizontjában több-kevesebb részletességgel választ is nyernek, illetve a további kutatások során megnyíló, újabb válaszkeresésekre várnak. Ilyenek: Mi a

nemzet és hogyan válik hozzáférhetővé? „Egységes-e az, amit nemzeti identitásnak nevezünk?” (11) Miben áll a nemzeti identitás mint kollektív identitás kitüntetett volta? A nemzet vagy a nacionalizmus-e az elsődleges fogalom? Lehet-e a régióra vonatkoztatva identitásról beszélni? Milyen összefüggések tárhatók fel a patriotizmus, a regionalizmus és a nacionalizmus között? Hogyan jelenik meg a nemzet és a közösség a filozófiai hermeneutika felől nézve? Milyen kötődési pontokon kapcsolódhat valaki, egy egyén egy nemzethez? Miként tekintheti magát az egyén a narratív hozzáférhető közös identitáshoz és a nemzeti közösséghez tartozónak? A teljes, valódi emberi életnek része-e a nemzeti kötődés? Avagy ennek milyen ésszerűen belátható feltételei és korlátai lehetségesek?

Az e kérdésekre való válaszkeresések folyamán a szerző megpróbál számos fogalmi oppozíciót feloldani: közösség – nemzet, közösség – terület, territorialitás – etnokulturalitás, etnicitás – nacionalitás, beleszületés – állampolgárság, egyéni identitás – kollektív identitás, nemzet – haza, nacionalizmus – patriotizmus, szolidaritás – lojalitás, modernizmus – primordialisizmus.

A nemzetet a szerző olyan poliszémikus fogalomnak tekinti, melynek megközelítéséhez többféle modell nyújthat támpontokat: családmodell, organizmusmodell, szerződés- és együttműködés-modell. A gondolatmenet számos eleme arra utal, hogy a szorosabb meghatározás terén a szerző hallgatólagosan az etnokulturális nemzetfogalmat részesíti előnyben: „a nemzet egy nagy létszámú, nyelvileg-kulturálisan és a szokások által meghatározott, lakóterülethez kötött közösséget, egyénfeletti képződményt fogunk érteni, melybe beleszületünk, szemben kis létszámú, választott közösségekkel”. (57) Ennek megfelelően a nemzeti identitás úgy tekinthető, mint explicit, azaz kifejezett és tudatos viszonyulás a nemzeti közösséghez; mint reflektált átgondolása a nemzeti

nyelvhez, kultúrához, politikai egységhez való tartozás aspektusainak. (vö. 96.)

Az ekképp felfogható nemzeti identitás problematikussága a szerző számára több vonatkozásban is felmerül. Először is, a nemzeti identitást a kollektív identitás fogalomkörébe véli helyezhetőnek, kollektív identitáson értve „a tudatosan elismert közösséget), amely (több személy számára szolgál közös viszonyítási pontként”, „önazonosítási és tájékozódási keretként”, (92) s amelyben „másokat, magunkhoz hasonlóan, az adott közösséghez tartozónak ismerünk el”. (29) Ebben az összefüggésben a szerző a területkérdés bizonytalanságát is észleli, és jelzi, hogy nem végérvényesen tisztázott, hogy hozzátartozik-e vagy sem a közösség fogalmához az, hogy tagjai egy meghatározott területen élnek? Egyszerűsödik úgy véli, a mai megközelítésekben a közösség mibenléte eloldódni látszik a területi egységtől. Hogy mégsem lehet teljes mértékben elvonatkoztatni a területkérdéstől, az éppen a régió és a regionális identitás problémaköre irányából válik beláthatóvá, aminek viszont Olay kulcsszerepet tulajdonít a nemzeti identitás mélyebb, egyénibb és a premodernitás időszakába visszanyúló komponensei feltárása és megértése tekintetében. A regionális identitáshoz eleve hozzátartozik a meghatározott földrajzi helye. (vö. 89) Ezen túlmenően még egy sor sajátossággal rendelkezik, melyek közül szembetűnő, hogy a regionális identitást a választás hiánya jellemzi, ami megkülönbözteti a többi kollektív identitástól, valamint az implicit jelleg, azaz egy sor értelmezési és viselkedési keret hozzátartozása, melyeket „magától értetődő módon sajátítunk el”. (79) A nemzeti és a regionális identitás viszonyában a szerző két érintkező, de nem egybeeső dimenzióra utal: 1) a „közös dialektusként értett anyanyelv”, 2) „az adott régió átfogó mentális-, gondolkodás- és viselkedésmódja, szokásainak összessége, egyszerűval mindaz, amit az egyén szocializációja során

földijeivel (régiónársaival) nagyjából egységesen elsajátít”. (77) Ezek olyan sajátosságok és dimenziók, melyek mentén a regionális identitás, bár betagolódik a nemzeti identitásba, meg is különböztetődik attól, ami differenciálttá teszi a két identitásfajta egymáshoz való viszonyát: a nemzeti identitás nemcsak magába építi a regionális identitás elemeit, de adott esetben el is oldódhat a regionalitástól, leválhat a regionális identitásról. Mindazonáltal a nemzeti identitásnak a regionális identitás felőli megközelítése egy másik beidegződést is szerencsésen háttérbe szorít az identitáskérdés tárgyalásában: a nemzeti identitásnak a másság felőli megközelítési módját, „kontrasztidentitásként” való problematizálását. Bár a szerző figyelmét ez nem kerüli el, mégis csak annyiban érinti, amennyiben a narrativitással való kapcsolata ezt indokoltta teszi, jelezve a mássághoz való viszony kettős arculatát, azt, hogy az olyan erős elméleti állításokkal szemben, miszerint a nemzeti identitást a másság vagy a mássággal való találkozás hozza létre, észre kell venni annak a gyengébb hatásösszefüggésnek az érvényességét is, hogy adott esetben a másság csupán alkalmat adhat az identitás tematizálására és tudatosítására. (Vö. 103) Az ellentétek nemcsak *kialakíthatják* az identitást, hanem jobban *megvilágíthatják* az egyébként már a regionális és etnikulturális komponensei révén formálódásban levő identitást.

Mindezekon túlmenően, az egyéni és a nemzeti identitás ontológiai szerkezetében fellelhető kapcsolódások lesznek azok a tényezők, amelyek indokolttá teszik a narratív perspektíva megnyitását. Olay rámutat a személyes identitás és a nemzeti identitás döntő hasonlóságára, ami „az egyén és a közösség ontológiai szerkezetében rejlik: mivel a nemzeti közösség összetartozása időben kibomló, úgyszólván folyamatjellegű, ezért sajátos azonosságra is csak egy időbeliséget megengedő azonosságfogalommal képzelhető el”. (126) A kettő közötti „strukturális

hasonlóság” abban áll, hogy „mindkét esetben olyasmi időbeni folytonosságról kell számot adnunk, ami nem változatlan”. (133) Ennek a háttérben az az elgondolás húzódik meg, hogy a nemzeti identitásnak nemcsak a tartalma, hanem a „létmódja” is fontos, azaz a továbbhaladás, átalakítás mechanizmusai lényegileg hozzátartoznak ahhoz, ahogyan a nemzeti identitás létezik, vagyis a nemzeti identitás *dinamikus* jellegéhez. (vö. 67) Ez olyan belátás, amely a nemzeti identitás létmódjának elgondolhatóságát a személyes identitás narratív aspektusához közelíti. Olay a vizsgálódásai során számba veszi az elbeszélésnek és a történetnek Tengelyi, MacIntyre, Ricoeur, Gadamer által kidolgozott mindazon elméleteit, melyek a személyes identitás narratív elméletének az alap gondolatát hordozzák. A narratív szempont bevezetése *szempontváltást* jelent az identitás vizsgálatában, melynek kettős hozadéka van: egyrészt új perspektívát nyit, melyben a nemzeti identitás nem dologszerű adottságként, hanem nyelvi közvetítésben, narrációkban válik hozzáférhetővé; másrészt egy lényeges hasonlóságot jelenít meg a nemzet, nemzeti közösség fogalma és az egyén létmódja között, beláthatóvá téve, hogy a sajátságosságuk nem tulajdonságokban, hanem egy történet alakulásában rejlik. A szerző a narratív identitás modellje módszertani felhasználásának két irányát jelöli meg: 1) egyrészt „a személyes identitás narratív modelljét kíséreljük meg átvenni a kollektív identitásra”; 2) másrészt abban, hogy „a kollektív identitást elhelyezzük a személyes identitásban, szintén szerepet játszik” a személyes identitás narratív modellje. (114) Olay meglátása szerint úgy, ahogy a narratív identitást nem egyszerűen események egymásutánja fűzi össze, hanem elválaszthatatlan a személy saját perspektívájától, a nemzeti közösség története is összefügg egy sajátos „mi”-perspektívával. (115) Ennek alapján mondhatja, hogy az „explicit nemzeti identitást

olyan egységképzési folyamat eredményének tekintjük, melyben közös élmények formálódnak történetekké, plurális értelmezői kiemelésekkel és hangsúlyokkal”. (134) E felfogás eredményeként „olyan csoport-identitás adódik, melynek felmutatható, jól-lehet vitatható tartalma van, amivel képes az egyének számára kapcsolódási felületet képezni az adott nemzeti közösséghez való odatartozásra”. (134) Olaynak gondja van a narratofília elkerülésére is: hangsúlyozza, hogy nem szándékszik mindent feloldani történetekben. Azt viszont kiemeli, hogy a nemzetet „csak azonos nemzeti identitású egyének közösségeként lehet meghatározni”. (136) Mindezek mellett kitér – s ez tudományos hitelességének az erősítése – a személyes identitás és a nemzeti identitás lényeges különbségeinek a részletes, tagolt vizsgálatára is, fellazítva az első pillantásra szigorúnak tűnő kapcsolatot. Hangsúlyozza, hogy bár a nemzeti identitás ontológiai szerkezete felől nézve *kitüntetett* identitás a szocializációval, az anyanyelvvel, kultúrával, nemzeti múlttal való közvetlen kapcsolatának köszönhetően, *nem kitüntetett* az egyén számára, aki esetében bírhat kisebb jelentőséggel, és játszhat alárendelt szerepet is más kollektív identitásokhoz képest. (vö. 133) A narratív identitás nézőpontjából az is érthetővé válik, hogy egyesek nem tulajdonítanak fontosságot a nemzeti hovatartozásuknak. Ennek jobb megvilágítása már a narrativitásból megnyíló hermeneutikai perspektívából lehetséges.

A narratíva valójában „egy értelmezési folyamat során kikristályosodó történet”, (138) s ebben a nemzeti identitás hermeneutikai dimenziója tárul fel. Ezt Olay összefüggésbe hozza az önértelmezés már Nietzsche-nél is fellelhető fogalmával, amely ott a közösség és a nemzet eltárgyiasíthatatlanságára utal. Hermeneutikai értelemben a narratív szerkezet formálója egy értelmezői közösség, amely a nemzeti közösséggel esik egybe. Értelmezői

közösségként számtalan ember vesz részt a nemzeti identitás folytonos alakításában, ki-ki a maga kulturális önértelmezési szintjén. E felfogás jól jelzi, hogy nemcsak az elitek kezében van a nemzetkép kiformálása egyrészt, másrészt pedig azt is, hogy az értelmezési folyamat sem résztvevőire, sem szerkezetére nézve nem formalizált, (139) hanem nyitott és lezáratlan. Ugyanakkor a történetmondás hermeneutikai jellegéből kitűnik, hogy e folyamat „nem minden további nélkül összefüggő elemek és tényezők között oly módon állít elő egységet, hogy ez az egység sosem kényszerítő erejű, és nem alternatívátlan”. (140) Mindig lehetséges az értelmezések pluralitása és hermeneutikai köre.

Ebben a hermeneutikai perspektívában Olay számára az explicit nemzeti identitás két alapvető hermeneutikai szempontja válik beláthatóvá. 1) Tételezen kimondható, hogy az explicit nemzeti identitás lényegében egy értelmezési folyamat eredménye, s ebben az értelemben a közösség és a nemzet fogalma nem nélkülözhet egy hermeneutikai tényezőt, sőt, „a nemzet (és a közösség) elméletileg igényes fogalma csak hermeneutikailag fogalmazható meg”, (25) azaz „értelmezői aktivitás eredményeként mutatkozik meg” bármilyen nemzeti identitás. (109) Más szóval, így érthető meg, hogy a nemzeti identitás csak a változásban, alakulásban lehetséges, s mégis egységes képződmény, (vö. 143) ami nem olyasmi, hogy minden további nélkül rá lehet mutatni, hanem csak értelmezői erőfeszítések révén azonosítható be, (vö. 141) de az értelmezések pluralitásából következően sohasem csak vitathatatlanul egyféleképpen. Ezért a hermeneutikailag képződő nemzeti identitás „egyszerre adott és lényegileg vitatott” (143), ezért tűnik fel folyamatosan viták tárgyaként. 2) Az imént vázolt belátás szükségképpen elvezet a másik hermeneutikai szemponthoz: egyetlen lehetőség a stabilitás elérésére az értelemezői

közösségben formálódó konszenzus. (143) Olay úgy véli, hogy a nemzeti identitás két alapvető hermeneutikai szempontjának a kombinációjából adódó végkövetkeztetés „egyfajta diskurzuselmélethez vezet: a nemzet deszubsztancializált, interpretatív proceduralitással értett fogalmához”. (145) Ebben a fogalmi körben a tárgyi képződmények, ünnepek, szokások, jelentős események történetbe foglaltsága különleges jelentőséggel bír a közösséghez tartozás tekintetében, mivel ily módon azok számára is hozzáférhetőkké válnak, akik nem kapcsolódtak hozzájuk, vagy nem élték át azokat közvetlenül. (vö. 147)

Mindent egybevéve, azt mondhatjuk, hogy Olay Csaba ebben a könyvében igen csak módszeresen vizsgálódik és építkezik. Gyakorlatilag számba vesz mindent, ami bevonható a kutatási horizontjába, s amit tudni lehet a mai kutatások és elgondolások szintjén a vizsgált kérdésekkel kapcsolatban. Arra is gondja van, hogy a saját látóköréhez felhasználta koncepciókkal szembeni ellenvetéseket is tüzetesen megvizsgálja. Igyekszik elhárítani az olyan provokatív kérészetéseket – mint a nemzet kutatásával kapcsolatos hagyományos beidegződések, politikai aspektusok, az állam szerepköréhez való kötődések kihívásai –, melyek leteríthetnék az átlátható módon építkező gondolatmenetet a logikai szigorral követett útról. És megpróbál az aktuálpolitikai tendenciák ideológiai hatásaitól is maximálisan távol maradni, bár a gondolatmenete végén, egy halvány utalás erejéig az egységes nemzetállam kívánatossága mellett letett voks bejelöl egy hallgatolagos iránnyultságot.

Olay példás rendszerességgel felépített gondolatmenetének margójára egy módszertani észrevétel is odakívánczik. Az identitás, nemzet, régió, nemzeti identitás, regionális identitás fogalmakkal kapcsolatos definíciók laza szerkezete és körülíró jellege jól jelzi, hogy a természettudományos

fogalmaktól eltérően ez esetben olyan *dinamikus* fogalmakról van szó, melyek történelmi és tapasztalati tartalmakkal telítettek, s a lehetséges értelem-összefüggések a mindenkori kulturális-tapasztalati, társadalmi-politikai környezetből jövő hatások függvényében alakulnak, változnak. Ebből kifolyólag az egységes látásmódhoz és definíciókhoz való eljutás reális/objektív lehetlensége adódik. Az elméleti megközelítés nehézségei különféle beszédmodokban, diskurzusokban oldódnak fel, melyek a végső fogalmi egység reménye nélkül próbálnak átfogó rálátást kínálni a valós jelenségekre, melyek maguk is folyamatosan változók. Itt tehát olyan fogalmakról van szó, melyek reflexív és interpretatív módon formálódnak, összefüggésben a tudatosítási és önértelmezési mozzanatokkal. Olay már az elejétől jó érzékkel rátapint arra – s talán ebben áll könyvének a legnagyobb pozitívuma –, hogy a nemzeti identitás jelenségeköre nem írható le értelmzésmentesen, nincs és nem is alkotható meg egy, a szaktudományos leíráshoz szükséges, teljes körű leírás nyelvezet. A hermeneutikai szempont explicit, deklaratív megfogalmazásán túlmenően, a vizsgált dolog és a fogalmak természetéből adódóan *implicite* hermeneutikai.

Végezetül érdemes tételesen is számba venni néhány olyan megállapítást és szemléleti újítást, melyek a narratív és hermeneutikai perspektíva megnyitásával Olay könyvének tényleges, gyakorlati hozadékát nyújtják. A kötetben kifejtett gondolatmenet több vonatkozásban is meghaladja az identitáskérdés hagyományos megközelítési módjait: a *szubsztanciálizmust* s ezzel együtt az identitás statikus, dologszerű adottságként való felfogását; az *axiológizmust*, az értékelvű közösségképződéssel összefüggésben; a *konstruktívizmust*, a nemzeti közösség konstruált képződményként való egyoldalú, reduktív felfogását. Továbbá, nem zárja ki, de korlátozza a szabadon választhatóság

egzisztenciális körét valamely nemzet-hez való tartozás megválasztása tekintetében. A könyv fontos teljesítménye, hogy rávilágít a modernista és antimodernista nemzetkonceptciók közötti ellentét feloldhatóságára, és az adott szemléleti keretek között észszerű választ próbál adni a modernizmus-primordializmus ellentétére. Annak a tételezésével, hogy a nemzeti identitás premodern elemekre épül rá, felhívja a figyelmet a nemzeti identitás nem modern eredetű összetevőire is, melyeknek a hagyományos megközelítések kevesebb figyelmet szentelnek. Ugyanakkor e téren egy lényeges tartalmi és szemléleti újítással is szolgál: az etnikumot a *régióra* cseréli. Ezzel együtt hangsúlyossá teszi az identitás meghatározásában a *magától értetődőség* figyelembevételének a követelményét, de az olyan helyzeteket is megengedi, amelyekben az egyén nemzeti identitása elszakadhat a regionális identitástól, vagy éppen fordítva, a nemzeti identitás jelentéktelen marad az egyén regionális identitáshoz képest. Azáltal tehát, hogy a narratív és hermeneutikai perspektíva horizontjában előtérbe állítódik az egyén szempontja a nemzeti identitás képződése vonatkozásában, egyúttal lényegesen kitágítódik és fellazítódik az egyének nemzethez való tartozásának az értelmezési skálája: egyrészt érthetővé válik az egyének erős kötődése a nemzethez, másrészt viszont az olyan esetek is (meg)érthetőkké válnak, amikor valakik az ilyen kötődést alárendeltnek, jelentéktelennek tekintik. A narratív és hermeneutikai perspektívaaváltás fontos következményeket eredményez a nemzeti közösségek és identitások egymáshoz való viszonya tekintetében is. Olay kimutatja, hogy valamely nemzeti közösség más nemzeti közösségektől való különbsége nem szubsztanciális tulajdonságokban rejlik, hanem egy történet alakulásában. Továbbá hangsúlyozza, hogy valamely nemzeti közösség kohéziója a békés belső építkezésen alapul, amiben

fontos szerepet játszik, mint identitásképző tényező, a közösséghez tartozó egyének önértelmezése. Ily módon, a szerző felfogása szerint az egyéni nemzeti identitás képződési folyamatában a saját közösség és a hozzáfűződő értelmezési viszony nyer főszerepet, szemben azokkal a gyakorta hangoztatott, bevett álláspontokkal, miszerint a mások általi percepciók és kategorizációk lennének a fő identifikációs tényezők valamely egyén vagy közösség identitásának a

megformálásában. Ezáltal Olaynak sikerül kiemelnie az egyéni és közösségi identitásképződési folyamatokat a konfliktushelyzetekből, a tárgyiasítás, instrumentalizálás, nacionalista uszítás és kizárás erőteréből. Talán ebben rejlik a szerzőnek a narratív fordulat és a hermeneutikai szempont mellett – egyszerre implicit és explicit – elköteleződésének a legfontosabb nyeresége.

VERESS KÁROLY